

طرحی برای ارزیابی کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه

معرفی مقاله

نوشته: محمدعلی تصدیقی

تهیه برنامه‌ها و کتابهای درسی مناسب برای هر دوره آموزشی و برای هر درس، مستلزم ارزیابی برنامه‌ها و کتابهای درسی موجود است، تا نسبت به چگونگی تحقق یافتن هدفهای نظام آموزشی در هر دوره و هر درس اطلاع لازم حاصل آید. و این امر ما را نسبت به کمبودها و نارساییهای این برنامه‌ها آگاه نموده، در برنامه‌ریزی مجدد امور نسبت به رفع این نارساییها اقدام نماییم.

شناخت ضرورت ارزیابی برنامه‌ها و کتابهای درسی، هدف ارزیابی، عوامل شرکت کننده در ارزیابی، روش ارزیابی، و مراحل ارزیابی عنوان مطالبی است که آقای محمدعلی تصدیقی دبیر دبیرستانهای استان اصفهان در طرحی برای ارزیابی کتابهای درسی، با ذکر نمونه‌ای از ادبیات فارسی دوره متوسطه، تهیه نموده و برای فصلنامه ارسال داشته‌اند. با ابراز تشکر و قدردانی از ایشان و به امید آن که چنین طرحهایی بتوانند در برنامه‌ریزیهای درسی و آموزشی کشور کارشناسان و مسئولان محترم را یاری بخشند.

«فصلنامه»

۱) مقدمه:

مدیریت آموزش و پرورش همانند دیگر سازمانهای جوامع امروزی به علت مسایل و مشکلات عملی در برنامه‌ریزیهای نیروی انسانی و غیر انسانی، سازماندهی، هماهنگی و هدایت آنها جهت چگونگی تحقق یافتن هدفهای خود، به ارزشیابی برنامه‌های اجرایی نیاز مبرمی دارد تا معلوم شود که اقدامات و عملیات انجام شده، تا چه حد با ملاکها و موازین پیش‌بینی شده، تطابق دارند. ارزیابی‌های مختلف در سازمان پیچیده آموزش و پرورش بازوانی قوی برای مدیریت آنست که به کمک آنها می‌تواند در مورد ادامه، قطع یا تعدیل برنامه‌ها تصمیم‌گیری نماید. بنابراین هدف از ارزیابی آموزشی و نقش آن در نظام آموزش و پرورش، نوعی تصمیم‌گیری و قضاوت درباره ارزش پدیده‌های آموزشی است.

آموزش و پرورش به عنوان رکن اساسی جامعه، اگر از ارزیابی مکرر پدیده‌های آموزشی جهت تحقق اهداف خود برخوردار نباشد، ناخواسته با مسایل و مشکلات بیشماری روبرو خواهد شد که ضررهای جبران‌ناپذیری برای تعلیم و تربیت جامعه دارد. امید بر آنست که با اعتلای فرهنگ و تعلیم و تربیت جامعه اسلامی، توجه به ارزیابی آموزشی بیش از پیش گسترش یابد.

۲) نیاز به ارزیابی برنامه درسی ادبیات فارسی:

در هدفهای کلی برنامه‌های درسی دوره متوسطه، ادبیات فارسی به عنوان یک درس عمومی و اساسی و با تأکید بر:

الف - تقویت زبان مادری.

ب - ایجاد ارتباط گفتاری و نوشتاری با دیگران.

ج - آشنایی با آثار هنری ادبیات.

د - شناخت هرچه بیشتر نسبت به جامعه و انسان.

ر — توجه به معنویات و ارزشهای والای انسانی... و امثال آن مطرح شده است.^۲

متأسفانه برنامه درسی ادبیات فارسی عمومی متبعت از هدفهای کلی درسی ادبیات فارسی، آنطور که باید و شاید نتوانسته است تغییرات لازم را در دانش آموزان نسبت به دروس ادبیات این دوره آموزشی ایجاد کند. اغلب دانش آموزان، نسبت به دروس ادبیات فارسی دلسرد و بی علاقه‌اند و نوعی بی تفاوتی نسبت به این درس از خود نشان می‌دهند، درسی که با زبان مادری آنها در ارتباط می‌باشد.

عوامل مختلفی در زمینه این عدم علاقه و بی تفاوتی، مؤثر هستند که یکی از آنها محتوای برنامه درسی ادبیات فارسی است. شاید محتوای برنامه‌های درسی مذکور با توجه به نیازها، توانایی‌های دانش آموزان و هدفهای کلی درس تدوین نشده است. شاید محتوای این برنامه درسی با هدفهای آن هماهنگی ندارد. شاید مراحل مختلف علمی برنامه‌ریزی درسی دقیقاً در مورد برنامه‌های درسی ادبیات فارسی انجام نگرفته است. اینها همه فرضیاتی هستند که ارزیابان آموزشی ضمن ارزیابی دقیق کتابهای درسی ادبیات فارسی درباره آنها قضاوت خود را خواهند کرد.

متأسفانه آنچه بیش از هر چیز در این زمینه مهم است، آشنا نبودن معلمان با هدفهای کلی دروس می‌باشد و عدم شرکت آنها در برنامه‌ریزی درسی — به عنوان مجری برنامه درسی — نیز مزید بر علت است که با نظام آموزشی متمرکز کشور ما بی ارتباط نیست.

بنابراین در صورت عدم تطابق برنامه درسی ادبیات فارسی عمومی دوره متوسطه با هدفهای کلی این درس، می‌توان آن را عامل مهمی در ایجاد بی تفاوتی معلم و شاگرد بشمار آورد. به عبارت دیگر، هدفهای کلی: خوب، عالی و پر بار است ولی مسأله اصلی چگونگی تحقق آنها در برنامه‌های درسی است. از اینرو مسأله تحقق یافتن هدفهای درسی ادبیات فارسی مثل هر درس دیگر ارتباط مستقیمی با برنامه درسی آن دارد و اگر در برنامه‌ریزی درسی توجه کافی بدان مبذول نشود، زیانهای ناشی از آن در سرنوشت فرد و جامعه دخالتی مؤثر خواهد داشت. در نتیجه نیاز به ارزیابی برنامه درسی ادبیات فارسی با توجه به هدفهای آن، احساس می‌شود.

۳) هدف ارزیابی:

منظور از ارزیابی برنامه درسی ادبیات فارسی عمومی دوره متوسطه ایجاد تحول و دگرگونی عمیق در برنامه‌های درسی ادبیات جهت کارایی بهتر و بیشتر و تغییر کلی رفتار و شناخت فارغ‌التحصیلان آموزش متوسطه نسبت به ادبیات فارسی است.

بدین سان هدف ارزیابی برنامه درسی ادبیات فارسی عمومی دوره متوسطه باید بخاطر به ثمر رسیدن اهداف زیر باشد:

۱ — ۳. تغییر بنیادی برنامه‌های درسی ادبیات فارسی

۲ — ۳. ایجاد آشنایی و شناخت در مورد ادبیات معاصر

۳ — ۳. ارزش دادن به ادبیات فارسی

۴ — ۳. تغییر نظام ارزشی دانش آموزان و معلمان نسبت به ادبیات

۵ — ۳. بوجود آوردن زمینه‌های مناسب در مورد شناخت ادبیات، هنری و هنرهای ادبیات.

۶ — ۳. ایجاد فرصتهایی برای توجه به معنویات و ارزشهای والای انسانی و عدم علاقه به

۳- تطابق و هماهنگی محتوای کتب ادبیات با معارف اسلامی....

این هدفها و هدفهای دیگر می‌تواند زمینه‌ای مناسب برای ارزیابی برنامه‌درسی ادبیات فارسی دوره آموزش متوسطه باشد و در طول ارزیابی به آنها توجه کامل شود.

۴ عوامل شرکت‌کننده در ارزیابی:

برای ارزیابی دقیق و مؤثر برنامه‌درسی ادبیات، فارسی عمومی دوره متوسطه، ارزیاب یا گروه ارزیاب باید با توجه به هدفهای ارزیابی، نظرات عوامل مختلف و متخصصین و صاحب‌نظر و ذینفع در برنامه‌ریزی درسی مورد نظر را مورد توجه قرار دهد. این عوامل عبارتند از:

۱- ۴. کارشناسان برنامه‌ریزی درسی ادبیات فارسی وزارت آموزش و پرورش.

۲- ۴. استادان برنامه‌ریزی درسی و آموزشی دانشگاهها.

۳- ۴. استادان و متخصصین روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاهها.

۴- ۴. استادان ادبیات فارسی دانشگاهها.

۵- ۴. دبیران ادبیات فارسی دوره متوسطه.

۶- ۴. دانش‌آموزان دوره متوسطه.

۵ روش ارزیابی:

ارزیابی برنامه‌درسی ادبیات فارسی نوعی ارزیابی پایانی^۲ است. ضمناً از میان الگوهای مختلف ارزیابی، الگویی که بتواند برنامه‌درسی مورد نظر را با هدفهای از پیش تعیین شده آن، مقایسه کند و چگونگی تحقق یافتن هدفها را نشان دهد، الگوی تحقق یافتن هدفهاست.

«از دیدگاه این الگو ارزیابی آموزشی عبارتست از تعیین میزان اینکه یک برنامه‌درسی تا چه اندازه به هدفهای مورد نظر تحقق بخشیده است. تایلر (Tyler) که یکی از صاحب‌نظران در مورد این الگوست، عقیده دارد برای طراحی و اجرای ارزیابی آموزشی یک برنامه، ابتدا باید سه هدفهای آموزشی آن برنامه نگریست و سپس آنها را از دو صافی روانشناسی یادگیری و فلسفه‌آموزش و پرورش گذراند، پس از آن هدفهای بدست آمده را به صورتی که قابل اندازه‌گیری باشد (هدف رفتاری) بیان نمود. سرانجام در پایان اجرای برنامه آموزشی، پیشرفت محصلان را نسبت به هدفهای مورد نظر اندازه‌گیری کرد. هدفهای که تحقق نیافته‌اند، نمایانگر نارسایی‌هایی در برنامه‌درسی می‌باشد. ازاینرو الگوی ارزیابی آموزشی یاد شده، الگوی تحقق یافتن هدفها نامیده می‌شود.^۴

۶ مراحل ارزیابی:

مراحل ارزیابی الگوی تحقق یافتن هدفها عبارتند از:

۱- مشخص کردن هدفها

۲- طبقه‌بندی هدفها

۳- بیان هدفها بصورت رفتاری

۴ - تعیین شرایط دست یافتن به هدفها

۵ - تدوین یا انتخاب ابزار اندازه گیری

۶ - جمع آوری داده‌ها و اطلاعات یادگیرندگان

۷ - مقایسه داده‌ها با هدفهای رفتاری

۸ - ارائه پیشنهادات

حاصل این نوع ارزیابی، که می‌توان به سهولت بکار بست برای ادامه، گسترش، تعدیل یا قطع برنامه درسی مذکور مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۱ - ۶. مشخص کردن هدفهای برنامه درسی ادبیات:

این هدفها قبلاً توسط وزارت آموزش و پرورش با شرکت عواملی چون استادان فلسفه آموزش و پرورش، روانشناسی تربیتی، برنامه‌ریزی درسی، ادبیات فارسی و غیره مشخص شده است و در اختیار ارزیاب یا گروه ارزیابی قرار می‌گیرد.

۲ - ۶. طبقه‌بندی هدفهای برنامه درسی ادبیات:

برای اینکار باید سمیناری از عوامل شرکت‌کننده در ارزیابی تشکیل گردد و هدفهای درسی و آموزشی برنامه درسی مذکور را برحسب طبقه‌بندی بلوم و همکاران به قسمتهای: شناختی، عاطفی، و روانی حرکتی طبقه‌بندی کنند.^۵

این گروه باید نکات زیر را در طبقه‌بندی هدفهای برنامه درسی مذکور مورد توجه قرار دهد:

۱ - ۲ - ۶. توجه به مهارتهای عملی ادبیات فارسی

۲ - ۲ - ۶. توجه به ارتباط عمودی و افقی هدفهای برنامه درسی

۳ - ۲ - ۶. رعایت اصول روانشناسی تربیتی در طبقه‌بندی هدفها

۴ - ۲ - ۶. طبقه‌بندی هدفها از ساده به مشکل

۵ - ۲ - ۶. جلوگیری از تداخل هدفها در صورت امکان

۳ - ۶. بیان هدفها بصورت رفتاری:

سمینار مذکور باید هدفهای کلی طبقه‌بندی شده را با تشکیل کمیته‌های فرعی و تخصصی، بصورت هدفهای قابل اندازه‌گیری (رفتاری) مشخص کند. در بیان هدفها بصورت رفتاری توجه به نکات زیر ضروری است:

۱ - ۳ - ۶. هدفها به آسانی قابل مشاهده و ارزشیابی باشند.

۲ - ۳ - ۶. هر هدف کلی به هدفهای رفتاری متعدد تجزیه شود.

۳ - ۳ - ۶. هدفها بصورت نتایج یادگیری و در قالب رفتار یادگیرنده بیان شوند.

۴ - ۳ - ۶. هدفها، رفتار نهایی دانش‌آموزان را پس از نیل به هدف بخوبی توصیف کند.

۵ - ۳ - ۶. هر یک از هدفهای رفتاری توسط یک فعل رفتاری^۶ و در یک جمله بصورت فعل

مضارع اخباری سوم شخص مفرد بیان شود.

۶-۳-۶. ارتباط هدف رفتاری با هدف کلی کنترل شود.

۷-۳-۶. هدفها روشن، صریح و قابل تشخیص باشند.

۸-۳-۶. بیان هدفها مغایر با خلاقیت و ابتکار دانش‌آموزان نباشد.

۹-۳-۶. در بیان هدفها، سطحی که باید تحقق پذیرد، مشخص شود.

۱۰-۳-۶. در بیان هدفها فعالیت‌هایی که شاگردان می‌بایست، انجام دهند، مشخص شود.

۱۱-۳-۶. ضوابط مناسب و لازم برای تعیین میزان دسترسی به هدفها معلوم و مشخص باشد.

چند نمونه از هدفهای رفتاری ادبیات فارسی:

(۱) دانش‌آموز نود درصد غلطهای املايي را تشخیص می‌دهد.

(۲) نامبرده معنی درست یک شعر را از معنی غلط آن بخوبی تمیز می‌دهد.

(۳) نامبرده بخوبی صفت را در یک جمله شناسایی می‌کند.

(۴) نامبرده شعری از حافظ را از حفظ می‌خواند.

۴-۶. تعیین شرایط دست یافتن به هدفها:

ارزیاب آموزشی یا گروه ارزیابی در این مرحله از ارزیابی باید سطح حداقل یادگیری مورد انتظار را تعیین کند همچنین فاکتورهایی را که موجب تسهیل اجرای هدفها می‌شود مشخص سازد. برای مثال مشخص کند که فلان هدف درسی وقتی تحقق یافته است که هفتاد درصد از یادگیرندگان به هفتاد درصد از سوالات آن جواب درست دهند. اصولی را که ارزیاب آموزشی یا گروه ارزیابی باید در این مرحله بدانها توجه کند عبارتند از:

۱-۴-۶. رعایت اصول روانشناسی تربیتی

۲-۴-۶. توجه به اختلاف استعداد دانش‌آموزان

۳-۴-۶. توجه به فرهنگ محلی و شرایط منطقه‌ای

۴-۴-۶. توجه به میزان استانداردهای تعداد افراد کلاسهای مختلف

۵-۴-۶. توجه به اهمیت مطالب درسی در ماده درسی مورد نظر

۵-۶. تدوین یا انتخاب ابزار اندازه‌گیری:

در این مرحله ارزیاب یا گروه ارزیابی می‌تواند از مناسبترین ابزارهای اندازه‌گیری مورد نیاز برای این منظور یعنی از آزمونهای استاندارد پیشرفت تحصیلی در زمینه‌های خواندن، درک مطلب، دستور زبان، تاریخ ادبیات، شعر و نثر، مهارتهای گفتاری، و نوشتاری جهت اندازه‌گیری و ارزشیابی آموخته‌های یادگیرندگان استفاده کند. ارزیاب آموزشی اگر چنین آزمونهایی را در اختیار ندارد، باید خود به تدوین و تألیف چنین آزمونی با توجه به نظرات متخصصین و روانشناسان بپردازد و در تدوین یا انتخاب آزمون به موارد زیر توجه کند:

۱-۵-۶. اطلاعات بدست آمده از آزمون با برنامه مورد ارزیابی در ارتباط باشد.

۲-۵-۶. سوالات آزمون از نظر سطح دشواری با سطح توانایی افراد شرکت کننده در برنامه

متناسب باشد.

۳- ۵- ۶. آزمون از روای و اعتبار^۷ کافی برخوردار باشد. بدین معنی که برای اندازه‌گیری آنچه مورد نظر است، مناسب باشد و غیر از آن مطالب دیگری را اندازه‌گیری نکند.

۴- ۵- ۶. سوالات آزمون کاملاً روشن، واضح و خالی از ابهام باشد.

۵- ۵- ۶. هر سؤال یک مطلب مهم را دربرداشته باشد و از تکرار مطالب در گزینه‌ها خودداری شود.

۶- ۵- ۶. سوالات آزمون در حد امکان بصورت مثبت بیان شوند.

۷- ۵- ۶. آزمون از ثبات و پایانی^۸ کافی برخوردار باشد. بدین معنی که آزمون برای اندازه‌گیری یک متغیر در دفعات مختلف نتایج مشابه در برداشته باشد.

۸- ۵- ۶. آزمون نسبت به اندازه‌گیری رفتارهای مثبت و مورد انتظار برنامه و همچنین رفتارهای منفی و پیش‌بینی نشده به یک نسبت حساس باشد.

برای اندازه‌گیری و ارزشیابی مواد درسی ادبیات از یادگیرندگان می‌توان از آزمونهای پاسخ بسته و پاسخ باز و یا هر دو استفاده کرد.

۶- ۶. جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات یادگیرندگان:

ارزیاب آموزشی با استفاده از آزمون پیشرفت تحصیلی در پایان سال تحصیلی دانش‌آموزان کلاسهایی را در مناطق مختلف مورد ارزشیابی قرار می‌دهد. در اینجا این نکته قابل توجه است که بخاطر جلوگیری از فاکتورهای مزاحم و عوامل دیگر، ترکیب، و انتخاب کلاسها، ضرورتاً بایستی از طریق نمونه‌گیری تصادفی انجام پذیرد.

بدیهی است که اگر این آزمون بطور غیرمستقیم توسط معلم ادبیات بجای ارزشیابی سه ماهه سوم اجرا شود. و دانش‌آموزان با آن بطور جدی برخورد کنند. بقیناً نتایج بدست آمده با اطلاعات دانش‌آموزان در زمینه ادبیات ارتباط و همبستگی بیشتری خواهد داشت.

۷- ۶. مقایسه داده‌ها با هدفهای رفتاری: شانی و مطالبات فرهنگی

داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده از آزمونهای ادبیات فارسی، در این مرحله نمره‌گذاری و طبقه‌بندی می‌شوند و از طریق روشهای آماری نظیر احتساب میانگین، انحراف استاندارد، نمره استاندارد، همبستگی و غیره بصورت قابل استفاده و معنی‌دار در می‌آیند، سپس با هدفهای رفتاری مورد مقایسه و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. در این مرحله ارزیاب آموزشی، از مقایسه هدفهای رفتاری با داده‌ها درمی‌یابد که برای مثال آیا فلان هدف رفتاری و در نهایت هدفهای کلی ادبیات فارسی، تحقق یافته است یا نه.

۸- ۶. ارائه پیشنهادات:

ارزیاب در این مرحله بر اساس نتایج بدست آمده از مقایسه داده‌ها و هدفها، پیشنهادات سازنده و علمی خود را از قبیل موارد زیر ارائه می‌دهد:

۱- ۸- ۶. غالب هدفها تحقق پیدا نکرده‌اند و برنامه درسی ادبیات فارسی باید بکلی تغییر پیدا کند.

۲- ۸- ۶. هدفهایی که تحقق بخشیده نشده‌اند، نمایانگر نارساییهایی در برنامه درسی می‌باشند و قسمتهایی از برنامه درسی ادبیات فارسی باید تغییر پیدا کند.

۳- ۸- ۶. همه هدفها تحقق پیدا کرده‌اند و برنامه درسی ادبیات فارسی مناسبترین برنامه است. و در اینجا است که ارزیاب آموزشی یا گروه ارزیابی آموزشی پیشنهادات خود را جهت تصمیم‌گیری مسؤلان در مورد برنامه درسی در اختیار آنها قرار می‌دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

زیرنویسها:

- (۱) درباره ارزیابی (Appraisal) یا مرادف آن ارزشیابی (Evaluation) و مفاهیم آن، در پایان این طرح آمده است.
- (۲) نمونه‌هایی از هدفهای کلی ادبیات فارسی دوره متوسطه در پایان این طرح آمده است.
- (۳) در پیوست شماره ۱، در مورد ارزیابی پایانی توضیح داده شده است.
- (۴) عباس بازرگان - مقدمه‌ای بر ارزیابی آموزشی و الگوهای آن - دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران - ۱۳۵۸، ص: ۱۷
- (۵) - برای جلوگیری از اطالة کلام و توضیح در باره طبقه‌بندی هدفها کتاب: (هدفهای رفتاری برای تدریس و ارزشیابی تألیف نرمان ای‌گروئلند ترجمه امان الله صفوی، تهران، ۱۳۶۳) معرفی می‌شود.
- ۶ - چند نمونه از فعلهای رفتاری: نام می‌برد - مثال می‌زند - بکار می‌برد - ارتباط می‌دهد - مقایسه می‌کند - از حفظ می‌خواند.

7. Validity

8. Reliability

تعاریفی از مفاهیم ارزیابی:

ارزیابی (Appraisal) و ارزشیابی (Evaluation) معمولاً بطور مترادف استعمال شده‌اند ولی باید توجه داشت که واژه ارزشیابی از نظر واژه‌شناسی زبان فارسی در فرهنگ فارسی دکتر محمد معین و لغت‌نامه دهخدا تعریف نشده است. در دو فرهنگ مزبور واژه ارزیابی بشرح زیر تعریف شده است:

«ارزیابی: عمل یافتن ارزش و بهای هر چیز، سنجش و بررسی حدود هر چیز و برآورد کردن ارزش آن»^۱

«ارزیابی: عمل یافتن ارزش هر چیز»^۲

در باره مفهوم ارزیابی و ارزشیابی تعاریف مختلفی بیان شده است که در اینجا مشهورترین آنها می‌آید:

کرونباخ (Cronbach) ارزیابی را عبارت از: «گردآوری و استفاده از اطلاعات برای تصمیم‌گیری در باره برنامه‌های آموزشی»^۳ می‌داند. دکتر ماروین الکین (Marvin Alkin) در تعریف ارزیابی می‌نویسد: «فراگرد تشخیص حیطه‌های تصمیم‌گیری موردنظر، انتخاب نوع اطلاعات متناسب برای تصمیم‌گیری در باره انتخاب گزینه‌های تصمیم‌گیری»^۴ است.

ملکم پروس (Malcom Provus) ارزیابی را چنین تعریف می‌کند: «فراگرد توافق درباره استانداردهای برنامه، تعیین اینکه آیا تفاوتی میان بعضی از جنبه‌های برنامه و استانداردهای موردنظر برای آنها وجود دارد و استفاده مربوط به تفاوت‌های یادشده، برای مشخص کردن نارسایی‌های برنامه»^۵.

رالف تایلر (Ralph Tyler) ارزیابی را: «وسیله‌ای جهت تعیین میزان موفقیت برنامه در رسیدن به هدفهای آموزشی موردنظر»^۶ می‌داند.

تن برینک (TenBrink) ارزیابی را: «فرایند گردآوری اطلاعات و استفاده از آن اطلاعات در قضاوت و داوری، که این قضاوت در تصمیم‌گیری بکار برده می‌شود»^۷ می‌داند.

دفیلیس در تعریف ارزشیابی می‌گوید: «ارزشیابی یعنی اندازه‌گیری ارزش یک برنامه آموزشی برای تعیین درجه تأثیر و سودمندی آن»^۸.

حسین خلود در تعریف ارزشیابی می‌نویسد: «ارزشیابی عبارتست از روشی که به وسیله آن میزان نزدیکی به هدف موردنظر سنجیده می‌شود و درک این مسأله از طریق مقایسه وضع فعلی با هدف نهایی روشن می‌گردد» عبارت دیگر ارزشیابی مقایسه‌ای است بین آنچه وجود دارد و آنچه کمال مطلوب است و منظور از این سنجش کسب اطمینان و ایجاد انگیزه لازم برای اجرا یا ادامه برنامه است. و عمل ارزشیابی در هر حال مستلزم قضاوت درباره ارزش و سنجیدن موردی خاص می‌باشد. عبارت ساده‌تر مقصود از انجام ارزشیابی اینست که دریا بیم در ابتدا کجا بوده‌ایم؟ مطلوب ما چیست؟ و در این راه تا کجا پیش رفته‌ایم و همچنین چه طرق و وسایل مفیدتری برای نیل به هدفهای موردنظر وجود دارد؟^۹

دکتر عباس بازرگان ضمن تعریف ارزیابی آموزشی آن را پاسخگویی به چهارسؤال می‌داند و می‌نویسد: «ارزیابی آموزشی عبارتست از انعکاس فعالیت‌های یک واحد یا پدیده آموزشی در جهت بهبود و پیشرفت فعالیتها برای نیل به بازده و برون داد موردنظر. ارزیابی آموزشی می‌تواند به چهارسؤال ذیل پاسخ دهد:

- الف - مطلوبیت هدفهای آموزشی چه میزان است؟
- ب - مطلوبیت طرح و برنامه‌هایی که باید به هدفها تحقق بخشد، چقدر است؟
- ج - مطلوبیت ساز و کار اجرایی هر یک از برنامه‌هایی که پیش بینی شده است، چه میزان است؟
- د - مطلوبیت عملکرد برنامه‌ها چقدر است؟»

انواع ارزیابی:

- (۱) ارزیابی مرحله‌ای یا تکوینی (Formative Evaluation) نوعی ارزیابی است که به منظور نظارت بر عملکرد فعالیت‌هایی که هنوز در مراحل طراحی، برنامه‌ریزی و تدوین هستند می‌پردازد و از آن برای تصحیح و بهبود برنامه در زمان اجرا استفاده می‌شود.
- (۲) ارزیابی پایانی (Summative Evaluation) نوعی ارزیابی است که در پایان طراحی برنامه‌ها و پدیده‌های آموزشی به منظور تخمین بازده و تأثیر برنامه موردنظر انجام می‌گیرد.

زیرنویسها:

- (۱) محمد معین - فرهنگ فارسی - انتشارات امیرکبیر، تهران: ۶۲، ص: ۱۹۹
- (۲) علی‌اکبر دهخدا - لغت‌نامه - تهران: ۱۳۲۸، ص: ۱۸۱۴
- (۳) ه. س. بولا - ارزیابی آموزشی - ترجمه عباس بازرگان. نشر دانشگاهی ص: ۸، ۹
- (۴) همان مأخذ.
- (۵) همان مأخذ.
- (۶) علیرضا کیامتش - ارزیابی آموزشی - دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران: ۶۳.
- (۷) همان مأخذ.
- (۸) سید حسین ابطمی - ارزشیابی برنامه‌های آموزشی - مدیریت امروز، دوره دهم شماره دوم، ص: ۶۷.
- (۹) حسین خلود - ارزشیابی برنامه‌های آموزشی - مدیریت امروز، شماره: ۲۰ بهار: ۱۳۵۴ - ص: ۴۱.
- (۱۰) عباس بازرگان - مقدمه‌ای بر ارزیابی آموزشی و الگوهای آن - دانشکده علوم، تربیتی دانشگاه تهران:

نمونه‌ای از هدفهای کلی برنامه درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه:

- (۱) آموزش زبان فارسی به منظور تسلط در بیان مقاصد و افکار و احساسات، بطور منطقی و شیوا و نیز مهارت در خواندن، نوشتن، مطالعه کردن، یادداشت برداشتن، خلاصه‌نویسی، سخنرانی، گزارش نویسی، نامه‌نگاری، مباحثه، استدلال و پرورش قوه تشخیص درست از نادرست.
- (۲) آشنایی با آثار ساده و برجسته و شیرین نویسندگان و شعرای گذشته و معاصر ایرانی و خارجی به منظور تلطیف ذوق و عواطف و آگاهی به فنون ادبی و تشخیص زیبایی لفظی و معنوی سخن و آگاهی از میراث ادبی و فرهنگی گذشتگان.
- (۳) آموزش آداب معاشرت و رفتار و سلوک اجتماعی و میانی ارزشهای فرهنگی و معنوی و ایجا دتفاهم بین‌المللی و علاقه به زندگی اجتماعی و احساس مسوولیت و تعاون و همبستگی و احترام به حقوق دیگران.
- (۴) توجه به پرورش استعدادهای هنری و ادبی.
- (۵) توجه به پرورش هوش و استعداد و شخصیت و تخیل و حافظه و حواس.
- (۶) آموختن تندخوانی و صامت‌خوانی با توجه به درک مفاهیم کلی مطالب با توجه به امر گوش دادن.
- (۷) پرورش قوه تشخیص و درک مطالب.
- (۸) مهارت در خواندن شعر و نثر بطوریکه لحن سخن به ادای معنی کمک کند و هر مطلب مناسب با معنی و موضوع خاص خود بیان شود و دانش آموز در درست خواندن، تسلط و چیرگی پیدا کند.
- (۹) آموختن روش صحیح مطالعه آزاد و ایجاد عادت به این کار.
- (۱۰) آموختن معنی و کاربرد لغات موجود در مقالات و کتابهای علمی و ادبی در حد نیاز.
- (۱۱) آموختن روش استفاده از لغت‌نامه‌های مختلف.
- (۱۲) آشناساختن دانش آموز با داستانهای ساده و شیرین، که متضمن مسائل زندگی و فعالیت‌های اجتماعی باشند.
- (۱۳) آشنا شدن دانش آموز با نمونه‌های نثرهای ادبی و اشعار دلپذیر از آثار لطیف و گیراو خیال‌انگیز و روان و مفید معاصر و برگزیدن ترجمه‌هایی از آثار ادبی جهان برای تلطیف ذوق و عواطف و پرورش خیال و تشریح رسالت انسانی هنرمند.
- (۱۴) آشنا ساختن دانش آموزان با نمونه‌های لطیف و روان از شعر و نثر پیشینیان با پرهیز از انتخاب متن‌های متکلف و مصنوع.
- (۱۵) ایجاد رغبت در دانش آموزان به شعر و ادب و مطالعه آثار ادبی در اوقات فراغت و بیکاری.
- (۱۶) کوشش در انطباق مطالب برگزیده از ادبیات کهن با ارزش‌ها و هدفهای تربیتی و دانش و فرهنگ امروز.

- ۱۷) آشنا ساختن دانش آموز به تحولات ادب و فرهنگ ایران و سعی کردن در شناخت مکتبهای ادبی ایران و جهان.
- ۱۸) آشناساختن دانش آموز به دستور زبان فارسی.
- ۱۹) توجه به رفتار دانش آموز در خانواده و اجتماع و ایجاد علاقه به شرکت و همکاری در فعالیتهای گروهی.
- ۲۰) پرورش اندیشه علمی و منطقی درباره طبیعت و انسان و جامعه و کار و صنعت و روش تحقیق و تفکر.
- ۲۱) توجه به ارزشهای فرهنگی و شناخت زیباییهای هنر و طبیعت و پرورش تمایلات عالی بشری.
- ۲۲) توجه به پرورش شخصیت و استعدادهای ذهنی جوانان و تلطیف عواطف عالی انسانی و ایجاد علاقه و رغبت به کار و کوشش و رقابت مطلوب در فعالیتهای اجتماعی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مأخذ:

- ۱ - ابطحی، سیدحسین - ارزشیابی برنامه‌های آموزشی - مدیریت امروز، دوره دهم، شماره دوم.
- ۲ - بازرگان، عباس - مقدمه‌ای بر ارزیابی آموزشی و الگوهای آن - دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران، ۱۳۵۸.
- ۳ - بولا، ه. س. - ارزیابی آموزشی و کاربرد آن در سوادآموزی تابعی - ترجمه دکتر عباس بازرگان - نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲.
- ۴ - خلود، حسین - ارزشیابی برنامه‌های آموزشی - مدیریت امروز، شماره: ۲۰، بهار ۱۳۵۴.
- ۵ - دهخدا، علی اکبر - لغت نامه - شماره مسلسل: ۶، تهران: ۱۳۲۸.
- ۶ - کیامنش، علیرضا - ارزشیابی آموزشی - دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران - ۱۳۶۳.
- ۷ - معین، محمد - فرهنگ فارسی - جلد اول - انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲.
- ۸ - مرکز اسناد و مدارک علمی - واژه‌نامه آموزش و پرورش - تهران: ۶۲.
- ۹ - منوچهری، پروش - ارزشیابی هدف، برنامه و کتابهای درسی ادبیات فارسی، دوره‌های قبل از دانشگاه - دانشگاه تربیت معلم، مرداد ماه: ۱۳۵۶.